

DARBELER VE ABD'NİN ROLÜ:

ÖNEMİ HEP SONRADAN ANLAŞILAN BİR BAĞLANTI

ABD'nin Ortadoğu'yu üç somut pratik üzerinden disipline ettiği ve kontrol altında tuttuğu açık bir şekilde ortadadır ve bu Soğuk Savaş döneminden sonra da böyledir. İlki, fiili işgal. 1991 Körfez savaşı ve 2003 Irak işgali buna örnek verilebilir. İkincisi, bölge ülkeleri arasındaki savaşları ve iç çatışmaları kullanmak. 1980ler boyunca İran-İrak savaşında ABD'nin her iki tarafa da silah sattığını biliyoruz. Sonuncusu ise askeri darbeler yoluyla rejim değişikliğine gitmek. .

Ali BALCI

Augustine J. Kposowa ve J. Craig Jenkins 1993 yılında yayımladıkları Afrika'da neden çok sık askeri darbe ve darbe teşebbüsü oluyor sorusunun cevabını aradıkları çalışmalarında çarpıcı bir istatistik paylaşırlar. Buna göre, Latin Amerika'da her 4 ayda bir (1945-1971), Asya'da her 7 ayda bir (1945-1972), Ortadoğu'da her 3 ayda bir (1949-1972), Afrika'da ise her 55 günde bir (1960-1972) darbe ya da darbe girişimi olmuştur. Kposowa ve Jenkins, Afrika'da böylesine sık darbe olmasının nasıl açıklanabileceği noktasında kendilerinden önce geliştirilmiş dört açıklamayı bir araya getirirler. Bu açıklamalardan ilkine göre, yeni kurulmuş devletlerde gelişmemiş kamu kurumları ile hızlı bir değişim geçiren kalabalıklar (köyden kente göç, sanayileşme, hızla artan nüfus vs.) arasında çıkan gerilim askeri müdahaleye zemin hazırlar. İkincisine göre, güçlü ve homojen ordular özellikle üçüncü dünya ülkelerinde devletin diğer kurumları karşısında avantajlı/gelişmiş konumda oldukları için darbeye eğilimlidirler. Üçüncüsüne göre ise etnik çeşitliliğe sahip ülkelerde, etnik gruplar arasındaki farkın neden olduğu bir rekabet ortamı darbelerin gerçekleşmesini kolaylaştırır. Son olarak ise ekonomik olarak bağımlı ülkeler sürekli ekonomik sorunlarla ve dolayısıyla politik istikrarsızlıkla boğuştuıkları için darbe bu ülkelerde güçlü bir olasılıktır.

Bu dört açıklama literatürde darbelerin nedenlerine ilişkin hâkim açıklama modellerini özetlemesi

noktasında değerli. Fakat gerek Kposowa ve Jenkins'in bahsi geçen çalışması gerekse bu dört farklı analiz, bugünden bakıldığında bazı askeri darbelerin açıklanması noktasında önemli ölçüde eksik kalmaktadır. Örneğin Ağustos 2013'te CIA'nın 1953 yılında İran'daki darbeyi İngiliz istihbaratının desteği ile organize edip sonuca ulaştırdıklarına yönelik itirafını nasıl açıklamak gerekiyor? Diğer bir ifadeyle, ABD'nin dünyanın birçok bölgesinde bazı askeri darbeleri bizzat kendi eliyle organize edip başarıya ulaştırdığı bilgisi bir kenarda dururken, yukarıdaki dört açıklama modelini 1953'teki İran darbesine uyarlamak ne kadar sağlıklı? Örneğin 'petrolün millileşmesi ile birlikte devletin rantın dağıtılmasında etkinliğinin artması, rantın yeniden paylaşımı noktasında darbeyi etkin bir siyasal alternatifine dönüştürmüştür' yorumu yapılabilir. Fakat bu yukarıdaki bilginin elimizde olmadığı durumda ikna edici olabilecek bir açıklama biçimidir. Dolayısıyla, Ortadoğu özelinde, yeni bir araştırma sorusunu, yeni bir açıklama modeli geliştirilerek şöyle formüle etmek gerekiyor: ABD'nin darbelerde temel aktör olarak devreye girmesini nasıl anlamalıyız?

Bu soruya verilen en kestirme cevap, Soğuk Savaş ortamında Sovyetler Birliği ile yaşadığı güç mücadelesinde kritik ülkeleri yanına çekmek için başvurduğu bir yöntem şeklindedir. Örneğin, Türkiye'deki 1960 darbesinin arkasında ABD'nin olduğunu savunanların Adnan Menderes'in planlanan Moskova ziyaretine

işaret etmesi bu kestirme cevabı doğrular. Foreign Policy dergisinde J. Dana Stuster imzalı 20 Ağustos 2013 tarihli bir yazıda, CIA'nın 7 farklı askeri darbeye rol aldığı kesin olduğu belirtilmektedir. Bu darbelerden 1953 İran ve 1973 Şili darbesi epey meşhur olsa da, yazar CIA'nın 1961 Dominik Cumhuriyeti, 1954 Guatemala, 1964 Brezilya, 1960 Kongo ve 1963 Güney Vietnam darbelerinde aktif rol oynadığını yazmaktadır. Bu aktif rol sadece destekle sınırlı değil, yine aynı yazarın İran örneğinden belirttiği üzere, Musaddık'ın destekçilerinin satın alınması ve sokak gösterilerinin finansmanı gibi pratiklerde görüldüğü üzere, darbenin başından sonuna kadar CIA'nın temel aktör olduğu bir durum söz konusudur.

Söz konusu yazıda bahsi geçen CIA'nın organize ettiği darbelerin hepsi Soğuk Savaş döneminde yaşanmış. Peki, görelî olarak darbelerin sayısının azaldığı Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen askeri darbelerde ABD'nin bir rolü var mı? Örneğin 1999'da Pakistan, 2000 yılında Ekvator, 2002'de Venezüella, 2013'te Mısır askeri darbeleri söz konusu olduğunda, ABD'nin bu darbelerin gerçekleşmesinde bir rolü olup olmadığı hakkında ne söylenebilir? Bu sorunun cevabı Soğuk Savaş döneminde yukarıda örneği verilenler kadar net olmasa da, örneğin Venezüella darbesi için hazırlanan CIA raporları darbeden Bush yönetiminin haberi olduğunu ve darbenin engellenmesi için bir şey yapmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Yine 2013 Mısır darbesinde ABD'nin takındığı tavır, darbe öncesi darbeye giden süreçte sessiz kalmak ve darbe sonrasında darbe yönetimine askeri ve ekonomik yardımları artırmak gibi, birçok araştırmacıyı darbenin ABD tarafından üstü örtülü bir şekilde desteklendiği sonucuna vardırırmaktadır. Benzer tartışma 15 Temmuz 2016'da başarısız bir darbe girişimi atlatan Türkiye örneği üzerinden de yapılmaktadır.

Bu noktada sorulması gereken kritik soru şu: Bugün Soğuk Savaş dönemindeki 'kötü' mirası üzerine yeniden düşünmekle meşgul olduğumuz bir ülkenin Soğuk Savaş sonrası dönemde, dünya üzerindeki hegemonik gücünü sürdürdüğü göz önüne alırsa, darbeler ile bir ilişkisi olmadığı üzerinden yapılacak analizler bizi ne ölçüde doğruya götürür? Diğer bir ifadeyle Kposowa ve Jenkins örneğinde olduğu gibi darbenin yapıldığı ülkeye özgü koşullarına odaklanmak

Venezüella darbesi için hazırlanan CIA raporları darbeden Bush yönetiminin haberi olduğunu ve darbenin engellenmesi için bir şey yapmadığını açık bir şekilde göstermektedir.

ve darbelerdeki 'dış desteği' ihmal etmek bizi darbeye ilişkin eksik, hatta yanlış bir sonuca götürmez mi? Örneğin 2013 Mısır darbesinde darbe öncesi meşruiyetin sağlanmasında Mısır'ın toplumsal siyasi yapısından hareketle bir analiz yapmak, Musaddık'ın devrilmesinden önce İran'daki toplumsal siyasi yapıya odaklanan çalışmalarda olduğu gibi, bizi eksik bir analiz ile baş başa bırakmaz mı? 2013 Mısır darbesinde ABD'nin bir rolü olup olmadığını, 1953 İran darbesinde olduğu gibi yıllar sonra ABD'li ve İngiliz yetkililerin itiraflarından sonra mı tartışmaya başlayacağız?

ABD'nin Ortadoğu'yu üç somut pratik üzerinden disipline ettiği ve kontrol altında tuttuğu açık bir şekilde ortadadır ve bu Soğuk Savaş döneminden sonra da böyledir. İlki, fiili işgal. 1991 Körfez savaşı ve 2003 Irak işgali buna örnek verilebilir. İkincisi, bölge ülkeleri arasındaki savaşları ve iç çatışmaları kullanmak. 1980ler boyunca İran-İrak savaşında ABD'nin her iki tarafa da silah sattığını biliyoruz. Sonuncusu ise askeri darbeler yoluyla rejim değişikliğine gitmek. 1953 İran darbesi konusunda bunun böyle olduğunu artık herkes kabul ediyor. 1949 Suriye darbesinde ve yine 1957-58 Suriye başarısız darbe girişiminde CIA'nın benzer bir rol oynadığına dair ciddi kanıtlar mevcut. Yine 1996'da Irak'ta Saddam Hüseyin'e yönelik darbe girişiminde ABD'nin temel planlayıcı olduğu daha sonra açığa çıktı. Patrick Cockburn'un o dönem yaptığı haberler, 1996 darbesini CIA'nın İngiliz İstihbaratı MI6 ile organize ettiğini ortaya koydu (Independent, 17 Şubat 1998). ABD'nin Ortadoğu üzerindeki kontrolü başka birçok metotların yanı sıra böylesine doğrudan metotlar yoluyla işler durumda. Fakat hala ABD'nin Ortadoğu'daki darbelerdeki rolüne ve bu darbeler üzerinden kurduğu iktidara ilişkin detaylı doyurucu çalışmalar okumaktan uzacağız. ○

Doç., Dr., Sakarya Üniversitesi